

І. О. ШМІЛО

здобувач НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНВЕТОРІВ ПРИ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА

Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей відповідальності інвесторів при приватизації державного майна. Автором було встановлено відсутність чіткого нормативного регулювання засобів захисту та відповідальності інвесторів у цій сфері. Дослідження судової практики та наукових праць вчених дає можливість стверджувати про неоднаковий підхід до питання відповідальності інвестора при приватизації державного майна. Вбачається необхідність законодавчого уточнення, приведення у відповідність актів, які містять положення про відповідальність інвестора при приватизації державного майна.

Ключові слова: приватизація, інвестор, господарсько-правова відповідальність, штрафні санкції, недійсність договору.

Постановка проблеми. Значення юридичної відповідальності, у тому числі господарсько-правової, нині істотно зростає у зв'язку з підвищенням ролі правових засобів захисту порушених інтересів. Відповідальність має розглядатися як один із діючих важелів механізму господарювання, що здійснює значний вплив на прискорення процесу економічного розвитку. Чинне законодавство з питань приватизації державного та комунального майна не передбачає необхідних засобів захисту публічних інтересів та відповідальності інвесторів при порушенні умов інвестування покупцями або при порушенні виконання інвестиційних зобов'язань при приватизації державного майна.

Аналіз останніх досліджень. Питанню відповідальності в господарському праві присвятили свої праці безліч вчених, зокрема, В. К. Мамутов, В. С. Мартем'янов, Г. В. Пронська, В. С. Щербина, Н. М. Шевченко, В. Т. Плакіда, С. Ю. Гапало та інших вчених. Однак розвиток правовідносин відбувається невпинно, і виникає потреба в постійному вивченні виникаючих питань. Що стосується питання відповідальності інвесторів при приватизації державного майна, то це питання на сьогодні достатньо не вивчено, тому залишається аналізувати судову практику та виключно теоретичні положення законів та кодексів.

Метою статті є дослідження особливостей та стану правового регулювання реалізації засобів захисту публічних інтересів та відповідальності інвесторів при порушенні інвестування покупцями або при порушенні виконання інвестиційних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Одним із джерел інвестування національної економіки є приватизація

державного майна на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до законодавства можуть бути покупцями у процесі приватизації.

Приватизація державного майна є однією з умов переходу до розвиненої ринкової економіки, яка має соціальний орієнтир, курс на яку був узятий Україною ще в 1990 р. відповідно до Концепції про перехід Української РСР до ринкової економіки, схваленої Верховною Радою 1 листопада 1990 р. Запровадження елементів ринкової системи господарювання у національну економіку спрямований на подолання монополізму державної власності. Це здійснюється шляхом приватизації, а також легалізації та підтримки інших форм власності – комунальної та приватної з метою забезпечення ефективності економіки країни і підтримання в ній конкурентного середовища.

Поняття «приватизація державного та комунального майна» міститься в п. 22 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18.01.2018 р. [1]. Приватизація державного або комунального майна – платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями. На відміну від ЗУ «Про приватизацію державного майна» 19.02.1997 р. [2], який містив окремі визначення щодо приватизації державного та комунального майна, визнаючи їх таким чином окремими категоріями, то новий Закон від 18.01.2018 р. об'єднав ці поняття.

У процесі приватизації державного майна при порушенні умов інвестування покупцями та порушенні виконання інвестиційних зобов'язань постає питання про відповідальність інвестора. В господарському праві порядок застосування та розміри

штрафних або адміністративно-господарських санкцій визначені в статті 230–237 Господарського кодексу України (далі – ГК) [3].

Відповідальність інвесторів, встановлена нормами ст. 29 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» 2018 р., суттєво не відрізняється від положень ст. 29 Закону України «Про приватизацію державного майна», що втратив чинність. Не встановлено можливість органів державної влади самостійно встановлювати нові види відповідальності інвесторів як сторін по інвестиційних зобов'язаннях, не закріплено умов для відшкодування шкоди, що може бути заподіяна державі при невиконанні обов'язків інвесторами. Однак зменшено відсотковий розмір неустойки до 5 % ціни продажу об'єкта, яка застосовується при несплаті коштів за об'єкт приватизації згідно з договором купівлі-продажу.

Судова практика свідчить про застосування таких видів господарських санкцій як штрафних, так і господарських. Зокрема, аналізуючи судові рішення, бачимо, що найчастіше застосовуються саме такі санкції, як штраф, пеня, неустойка та розірвання договору купівлі-продажу.

Наприклад, у справі № 910/24512/16 [4] Фонд державного майна України звернувся до Господарського суду міста Києва з позовом до приватного акціонерного товариства про стягнення 1 548 658,00 грн. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідач неналежним чином виконує взяті на себе зобов'язання за договором купівлі-продажу пакета акцій ВАТ за конкурсом, у зв'язку з чим договір був розірваний у судовому порядку, позивач нарахував за несвоєчасне внесення інвестицій згідно з пп. 11.1.4, 11.1.5, 11.2.1, 11.2.3 Договору пеню в розмірі 926 928 грн за період прострочки з 20.06.2011 р. по 17.12.2011 р. та штраф у розмірі 621 730 грн. відповідно по п.23 Договору, нарахований за невиконання інвестиційних зобов'язань в обсязі 6 217 300 грн., що призвело до розірвання договору. Тобто бачимо, що в основному позивачі у своїх позовах наполягають щодо одночасного застосування санкцій у виді пені та штрафу, а також і розірвання договору.

Схожу ситуацію бачимо при аналізі справи № 910/5924/16 [5], коли позивач також наполягає на розірванні договору купівлі-продажу з одночасним стягненням пені та штрафу. Частиною 2 ст. 651 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) встановлено, що договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при

укладенні договору. Отже, за приписами норм вказаної статті для розірвання договору за рішенням суду однією із необхідних умов є істотне порушення цього договору, для підтвердження якого необхідно довести, що внаслідок такого порушення другої стороною договору було завдано шкоду та внаслідок цієї шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Згідно із ч. 5 ст. 27 ЗУ «Про приватизацію державного майна» від 19.02.1997 р. на вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки. Відповідно до ч. 8 ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», органи приватизації здійснюють контроль за виконанням покупцем умов договору купівлі-продажу, а у разі їх невиконання застосовують санкції, передбачені чинним законодавством, та можуть у встановленому порядку порушувати питання про розірвання договору. Відповідно до ст. 610 ЦК порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). Згідно зі ст. 614 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Однак у судовій практиці є випадки, коли за позовом вимогою є лише розірвання договору купівлі-продажу. Наприклад, у справі № 918/1501/13 [6] Регіональне відділення Фонду державного майна України по Рівненській області пред'явило у господарському суді позов до відповідача ТОВ про розірвання договору купівлі-продажу. 16.05.2011 р. комісією Регіонального відділення Фонду державного майна України по Рівненській області з перевірки виконання умов договору купівлі-продажу пакету акцій ВАТ за конкурсом від 05.09.2007 р. складено акт про неналежне виконання ТОВ умов договору купівлі-продажу. Посилаючись на невиконання відповідачем фіксованих умов конкурсу, визначених планом приватизації пакету акцій та Концепцією розвитку ВАТ, позивач просив розірвати договір купівлі-продажу пакету акцій ВАТ за конкурсом від 05.09.2007 р., укладений між Регіональним відділенням Фонду державного майна України по Рівненській області та ТОВ з підстав, що передбачені ч. 5 ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна». Рішення розірвати договір купівлі-продажу було мотивоване посиланнями на неналежне виконання відповідачем умов договору купівлі-про-

дажу пакету акцій ВАТ за конкурсом від 05.09.2007 р., що відповідно до ч. 4 п. 2 ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» від 1997 р. є підставою до розірвання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації. Тобто бачимо, що при вирішенні лише питання про розірвання договору купівлі-продажу суди керуються переважно підставами викладеними в спеціальному Законі «Про приватизацію державного майна».

Звертаємо увагу на те, що для розірвання договору купівлі-продажу необхідні не тільки наявність підстав передбачених законодавством, а й системний аналіз обставин певної справи, оскільки важливим є момент встановлення вини щодо порушення зобов'язань, що є підставою для розірвання.

Також для вирішення питання щодо застосування пені та штрафу необхідно звертати увагу, за яке саме порушення зобов'язань вони можуть застосуватися відповідно до умов договору.

Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. ратифіковано Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до Конвенції.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Виходячи зі змісту пп. 32–35 рішення Європейського суду з прав людини від 24.06.2003 «Стретч проти Сполученого Королівства» майном у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вважається законне та обґрунтоване очікування набути майно або майнове право за договором, укладеним з органом публічної влади.

Рішенням Європейського суду з прав людини від 24.06.2003 р. «Стретч проти Сполученого Королівства» встановлено, що, оскільки особу позбавили права на його майно лише з тих підстав, що порушення були вчинені з боку публічного органу, а не громадянина, то в такому випадку мало місце «непропорційне втручання у право заявника на мирне володіння своїм майном та, відповідно, відбулось порушення ст. 1 Першого протоколу Конвенції», отже розірвання спірного договору призведе до порушення прав відповідача.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 ГПК кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Статтею 34 ГПК встановлено, що господарський суд приймає тільки ті докази, які мають значення для справи. Обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Згідно зі ст. 43 ГПК господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом [7].

Виходячи з аналізу судової практики, необхідно звернути увагу, що у процесі застосування саме штрафних санкцій суди обов'язково беруть до уваги вину суб'єкта, який порушив зобов'язання, то що стосується оперативно-господарських санкцій, то в цьому випадку вина суб'єкта не враховується для їх застосування у відповідності до ч. 3 ст. 235 ГК.

Разом з тим у своїй практиці суд також застосовує таку санкцію як визнання договору недійсним. Зокрема, у справі № 3-67Г10 [8] заступником прокурора м. Києва в інтересах держави в особі Міністерства аграрної політики України заявлено позов до державного комплексного торговельного підприємства «Хрещатик» про визнання недійсним договору купівлі-продажу нежитлової будівлі, укладеного 31 травня 2006 р. між відповідачами та зареєстрованого за № 556. Позовні вимоги мотивовані тим, що відчуження підприємством державного майна мало здійснюватися в порядку, визначеному Законом України «Про приватизацію державного майна», Законом України «Про приватизацію невеликих державних підприємств», де продавцем спірного майна повинен виступати Фонд державного майна України. За класифікацією об'єктів приватизації відповідно до п. 5 Державної програми приватизації на 2000–2002 роки, затвердженої Законом України «Про державну програму приватизації», нерухоме майно, відчужене державним підприємством за спірним договором купівлі-продажу віднесено до групи А. Розділом IX Закону визначені способи та порядок приватизації, зокрема об'єктів групи А. Відповідно до ст. 48 Закону їх продаж здійснюється відповідно до Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» та цієї програми. Отже, зміна правового режиму майна суб'єкта господарювання, заснованого на державній власності, яке за класифікацією об'єктів приватизації віднесено до групи А, повинно здійснюватися відповідно до вимог спеціального законодавства про приватизацію державного майна. Органом приватизації, відповідно до вимог ст. 4 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» та ст. 7 Закону України «Про приватизацію державного майна», уповноваженим здій-

снювати повноваження власника державного майна у процесі приватизації та укладати угоди щодо продажу об'єкта приватизації є Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва. Скасовуючи судові рішення у справі № 16/295 колегією суддів Вищого господарського суду міста Києва вказано, що згідно зі статтями 203, 215 Цивільного кодексу України є правові підстави для вирішення питання щодо недійсності договору купівлі-продажу нежитлової будівлі, укладеного 31.05.2006 р.

Рішенням Київського апеляційного господарського суду від 07.09.2011 р. № 16/295-56/66 позов про визнання недійсним договору купівлі-продажу від 21.05.2006 р. задоволений – визнано недійсним договір купівлі-продажу, укладений 31.05.2006 р., з підстави невідповідного правового регулювання правового режиму майна суб'єкта господарювання, заснованого на державній власності, яке за класифікацією об'єктів приватизації віднесено до групи А.

Досить спірним є застосування такої санкції, як визнання договору купівлі-продажу недійсним.

У ст. 203 ЦК [9] наведено вичерпний перелік умов, при дотриманні яких договір буде дійсним.

1. Зміст договору не повинен суперечити нормам ЦК, інших актів цивільного законодавства, а також інтересам держави та суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203 ЦК).

2. Особа, яка укладає договір, повинен мати необхідний обсяг цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203 ЦК).

3. Волевиявлення учасника договору повинне бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Договір повинен укладатися у формі, установленій законом (ч. 4 ст. 203 ЦК).

5. Договір повинен бути направлений на реальне настання обумовлених ним наслідків (ч. 5 ст. 203 ЦК).

6. Договір, що укладається батьками (усиновителями), не може суперечити правам та інтересам їх малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних дітей (ч. 6 ст. 203 ЦК).

У той же час, наприклад, ч. 5 ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» встановлено, що на вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки. Тобто бачимо, що закон встановлює додаткову обставину, за якою договір може бути визнано недійсним. У такому випадку постає питання про співвідношення ЦК та спеціального закону. За загальним правилом, перевагу має саме спеціальний закон, однак в той же час судова практика та положення ЦК вказують на те, що законі мають відповідати і, головне, не суперечити ЦК.

Висновки. Таким чином, розглянувши законодавчі положення, наукові праці вчених, провівши аналіз судової практики, вбачається неоднаковий підхід до питання відповідальності інвестора при приватизації державного майна. Зокрема, штрафні санкції в більшості випадків застосовуються одночасно з застосуванням оперативного-господарських санкцій. Цікавим постає питання про застосування такого виду санкцій, як недійсність договору. Оскільки підстави, які були передбачені в старому законі, які зараз передбачені в новому законі, відсутні в положеннях ЦК та ГК. Таким чином, вбачається необхідність законодавчого уточнення, приведення у відповідність актів, які містять положення про відповідальність інвестора при приватизації державного майна, оскільки неоднакове застосування норм законодавства призводить до неоднакового вирішення схожих правовідносин, що негативно впливає на розвиток та ефективне функціонування господарських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 № 2269-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 22.
2. Про приватизацію державного майна: Закон України від 19.02.1997 № 89/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 24. Ст. 348.
3. Господарський кодекс України: станом на 1 вересня 2017 р. Харків: Право, 2017. 232 с.
4. Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 910/24512/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68821280>.
5. Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 910/5924/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65881780>.
6. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 918/1501/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42337006>.
7. Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 910/5924/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65881780>.
8. Постанова Верховного Суду України у справі № 3. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13572918>.
9. Цивільний кодекс України: станом на 1 вересня 2017 р. Харків: Право, 2017. 440 с.

REFERENCES

1. On Privatization of State and Communal Property: Law of Ukraine No. 2269-VIII. *Official Bulletin of Ukraine* 18 January. 2018, No. 22.
2. On privatization of state property: Law of Ukraine No. 89/97-BP of 19.02.97. *Supreme Council of Ukraine of February 19, 1992*, No. 24, art. 348.
3. Resolution of the Kyiv Appeal Economic Court in case No. 910/24512/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68821280>.
4. Resolution of the Kyiv Appeal Economic Court in case No. 910/5924/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65881780>.
5. Resolution of the Kyiv Economic Court of Appeal in case number 910/5924 / 16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65881780>.
6. Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case No. 3. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13572918>.
7. Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine in case No. 918/1501/13. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42337006>.
8. The Civil Code of Ukraine, 2017: as of September 1, 2017. Kharkiv: Right.
9. The Commercial Code of Ukraine, 2017: as of September 1, 2017. Kharkiv: Right.

И. А. ШМИЛО

соискатель НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

К ВОПРОСУ ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИНВЕСТОРОВ ПРИ ПРИВАТИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Научная статья посвящена исследованию особенностей ответственности инвесторов при приватизации государственного имущества. Автором было установлено отсутствие нормативного регулирования средств защиты и ответственности инвесторов в этой сфере. Исследование судебной практики и научных трудов ученых дает возможность утверждать о неодинаковых подходах к вопросу ответственности инвестора при приватизации государственного имущества. Представляется необходимость законодательного уточнения, приведения в соответствие актов, содержащих положения об ответственности инвестора при приватизации государственного имущества.

Ключевые слова: приватизация, инвестор, хозяйственно-правовая ответственность, штрафные санкции, недействительность договора.

I. O. SHMILO

PhD Candidate of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine.

TO THE QUESTION OF RESPONSIBILITY OF INVESTORS IN PRIVATIZATION OF THE STATE MINE

Problem setting. To the question of liability investors in privatization of the state property. The scientific article is devoted to the study of specifics of liability of investors at privatization of state property. Privatization of state property is one of the conditions for the transition to a developed market economy, which has a social landmark, the course of which was taken by Ukraine in 1990. In the process of privatization of state property in case of violation of the conditions of investment by buyers and violation of the implementation of investment obligations, the question arises about the liability of the investor. The value of legal liability, including economic and legal, is now significantly increasing in connection with the increasing role of legal remedies for the protection of violated interests.

Article's main body. The author established the lack of normative regulation of remedies and liability of investors in this sphere. The researching of judicial practice and scientific works makes it possible to speak about unequal approaches to the question of investor's liability during the privatization process. The judicial practice suggests the application of such types of economic sanctions as fines, and operational - economic sanctions. In order to decide on the application of different types of sanctions, it is necessary to pay attention to what kind of violation of obligations can be applied according

to the conditions of the contract. Based on the analysis of judicial practice, it should be noted that in the process of applying penalties, courts must always take into account the fault of the person who violated the obligation

Conclusions and prospects for the development. However, practice of courts also applies such sanction as invalidating the contract. The application of such a sanction is controversial, as the legislation provides an exhaustive list of grounds for recognizing a contract of sale invalid. There is a need for legislative clarification, bringing in of the acts containing the provisions on the responsibility of the investor when privatizing the state property. For example, fines in most cases are applied simultaneously with the application of operational - economic sanctions. As conclusion, there is a need for legislative clarification, bringing in of the acts containing the provisions on the responsibility of the investor in privatization of state property, since the unequal application of the rules of the law leads to unequal resolution of similar legal relations, which adversely affects the development and effective functioning of economic relations.

Keywords: privatization, investor, penalties, economic responsibility, invalidity of the contract.